

Hegel’de Ölümün Tinselliği Üzerine Bir Değerlendirme An Evaluation on the Spirituality of Death in Hegel

Kardelen Aydındağ 

Özet

Bu çalışmanın amacı postmodern felsefe, psikoloji ve sosyolojide güncelliğini koruyan ve oldukça mühim olan arzunun, ölüm ile olan ilişkisini Hegel’in diyalektiğinden hareketle açıklayarak, Hegel’de hakikatin aslında ölüm bilincinden ya da bilinçli ölümden hareketle mümkün hale geldiğini göstermektir. Bilindiği üzere Hegel bir oluş filozofudur ve oluş; hareket, dinamizm ve değişim gibi kavramlara karşılık gelmektedir. Bundan hareketle tüm felsefe tarihinde tartışılmış hakikatin değişmeyen, aşkın ve doğadan tümüyle ayrı bir biçimde –idealar evreni ve numen gibi- mümkün olmayacağını, dolayısıyla da ölümsüzlükten değil aslında ölümden hareketle anlaşılabileceğini savunmuştur. Zira Hegel ölümsüzün ancak ölümlüde, ölümün de ancak yaşamdan hareketle anlaşılabileceğini

Abstract

This study aims to explain the relationship between desire and death, which is very important in postmodern philosophy, psychology and sociology, and to show that truth in Hegel actually becomes possible through the consciousness of death or conscious death. As is known, Hegel is a philosopher of becoming and becoming corresponds to concepts such as movement, dynamism and change. From this point of view, he argued that the truth, which has been discussed in the entire history of philosophy, cannot be possible in an unchanging, transcendent and completely separate from nature, such as the universe of ideas and the noumenon. Therefore it can be understood not from immortality but from death. For Hegel argues that the immortal can only be understood in the mortal, and death can only be understood in terms of life. Hegel is undoubt-

savunur. Felsefede Descartes'te zirve noktasına gelen düalizm ve hakikatin özünde mi yoksa öznenen bağımsız bir gerçeklik alanında mı olduğu tartışmalarına Yeniçağ'da en kayda değer çözümü getiren filozof kuşkusuz Hegel'dir. Kendi dönemine kadar kesin bir sınırla ayrılan öz-görünüş ya da metafizik ve fiziği birbirinden kesin bir şekilde ayıramayacağını fenomenolojisinde ortaya koyan Hegel, zıtlıkların hiçbir biçimde sonsuz bir ayrım durumu olmadığını, dışsalın kendini içselde; içselin ise kendini dışsaldaki, sonsuzluğun kendisini sonluda ve tinin de kendisini doğada açtığını savunur. Zira ona göre bunlardan hiçbirini karşıtımdan bağımsız bir şekilde var olamaz. Duyusal olanın (doğa), duyusal olmayan (akıl) tarafından düşünülmeyen gerçek olamayacağından hatta varlık bile olmayacağından söz eder. Bu nedenle doğa akıl tarafından ortaya konan bir bilinçtir ve insanın akıl yönü doğadan hiçbir surette bağımsız değildir. Mutlak tine giden yolda insanın kendini doğadan ayırarak kendi bilincinin farkına vardığı ilk aşama özbilinçtir. Özbilinç aynı zamanda ölümün dolayısıyla da yaşamın ilk kez farkına varıldığı aşama olduğu için önem arz etmektedir ki özbilinçten mutlak tine ya da bireyden devlete giden diyalektiğin aslında en başat motivasyonu ölümdür. Bu nedenle metinde Hegel'de ölümün tinselliğini ya da ha-

edly the philosopher who brought the most robust solution in the New Age to the debates on dualism, which reached its peak in philosophy in Descartes, and whether truth is in the subject or in a field of reality independent of the subject. Hegel, who demonstrated in his phenomenology that self-appearance or metaphysics and physics, which were separated by a definite boundary until his time, cannot be separated from each other in a definite way, argues that opposites are by no means an infinite state of distinction, that the external reveals itself in the internal, the internal reveals itself in the external, the infinite reveals itself in the finite, and the spiritual reveals itself in nature. According to him, none of these can exist independently of its opposite. He mentions that the sensible (nature) cannot be real or even exist without being thought by the non-sensible (reason). Therefore, nature is a consciousness revealed by reason, and the reason aspect of human beings is by no means independent of nature. Self-consciousness is the first stage on the path to the Absolute Spirit in which human beings separate themselves from nature and realise their own consciousness. Self-consciousness is also important because it is the stage at which death, and therefore life, is first realised; in fact, death is the primary motivation of the dialectic that leads from self-con-

kikatinı açıklamak için öncelikle diyalogun serimlenecek, ardından ruhtan hakikate giden süreç öznel, nesnel ve mutlak tinden diğer bir deyişle özne, aile, sivil toplum ve devlet kavramlarından hareketle açıklanacak ve nihayetinde ölümün ölümsüzlük üzerindeki itici gücü ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ölüm, Bilinç, Özbilinç, Tin, Efendi, Köle

sciousness to absolute spirit or from the individual to the state. For this reason, in order to explain the spirituality or truth of death in Hegel, the dialectic will first be presented, then the process from spirit to truth will be explained in terms of subjective, objective and absolute spirit, in other words, the concepts of subject, family, civil society and state, and finally the driving force of death on immortality will be revealed.

Keywords: Death, Consciousness, Self - Consciousness, Spirit, Lord, Bondsman

Giriş

Hegel'in felsefesini anlamak meşakkatli bir girişimdir. Öyle ki aslı Almanca olan yazı dilini, ana dili Almanca olan birinin dahi kolaylıkla anlaması mümkün değildir. Zira Hegel felsefesinin temelleri Herakleitos hatta onun da gerisine götürülebildiği için bu temellerin iyi anlaşılması felsefe tarihine en azından giriş mahiyetinde vakıf olmayı gerektirir. Nitekim Hegel doğa bilimleri, beşeri bilimler, sanat ve dünya dinlerini kapsayan entelektüel bir birikime sahiptir. Dolayısıyla felsefesi bu alanları içine dahil eder.

Hegel'i anlamaya girişmeden önce onun Tin'den (Geist) ne kastettiğini bilmek önemlidir. Öyle ki bu kavramın anlamını bilmeden Hegel'i okumaya girişmek mümkün değildir. Tin çok genel bir tabirle pratik ve kuramsal etkinliğin birliğiyle aklın kendi bilincinin farkına varmasıdır (Frolov, 1997, s. 475). Burada özellikle bilinmesi gereken şey kendinin farkına varan bilincin yalnız akılsal ya da soyut bir özellikten ibaret olmamasıdır. Hegel öznenin bilme etkinliğiyle mümkün olduğunu ve bilgi için bilen (özne) yanı sıra bilinenin de (nesne) olması gerektiğini savunur. Nitekim Husserl'in de savunduğu üzere her bilinç bir şeyin bilincidir. Buraya kadar bilgi konusunda (bilen ve bilinenden hareketle mümkün olması anlamında) kendinden önceki filozoflardan –özellikle Kant'tan- çok farklı bir görüş ortaya atmadığı görülen Hegel'in, varlığın konumu ve bilinirliği üzerine ortaya koyduğu fikirlerle kendinden önceki düşünürlerden ayrılır. Varlığın ancak oluş ile anlaşılabilirliğini savunan Hegel, doğaya aşkın ya da doğadan bağımsız bir hakikat (doğruluk)¹ olamayacağını savunur. Ona göre hakikat (doğruluk) zihinden bağımsız değildir. Fakat hakikat doğadan ayrı bir biçimde ele alınamaz. Çünkü evrendeki hareket (oluş) karşıtların birliğinden ibarettir.²

¹ Bu metinde hakikat aynı zamanda doğruluk ile özdeş biçimde kullanılacaktır. Bunun temel sebebi Hegel'in hakikatin insan bilmesinden bağımsız olmadığını savlamasıdır. Bu anlamda insanın doğru bilgisi hakikattir.

² Bu karşıtlığın birliğine Hegel Aufhebung adını verir. Aufhebung kaldırılıp-içerilme anlamına gelir (Orman, 2015, s.16). Bunun daha net anlaşılması adına tohum ve fidan birbirine karşıt iki tez olarak ele alındığında fidan tohumun Aufhebung'u olarak okunabilir. Zira tohum artık tohum olmaktan çıkmış fakat yok olmamıştır. Tohum artık fidandır.

Yani soyut somuttan, iyi kötünden, tohum fidandan ayrı kavranamaz. Soyut tam da somut üzerinden bir soyutlama, iyi kötünün olumsuzluğu üzerine bir olumlama, fidan tohumun varlığından hareketle fidan olabilir. Bu nedenle mutlak idealist olarak nitelendirilen Hegel, ideanın düşünce olması bakımından pekâlâ rasyonalisttir fakat bu aklın kendi karşıtıyla yani beden (madde) ile kendini açığa çıkaracağını savunur. Burada Tin kavramının ruh ile karıştırılmaması önemlidir. Çünkü Tin ruhla benzer nitelikler taşımakla birlikte ruhun daha yetkin bir biçimini temsil eder. Tin, ruhun kendi bilincini tanıması nedeniyle daha yetkin bir akla karşılık gelir. Bu anlamda mutlak (tin) da karşıtların birliğinden (örneğin maddesini –bir diğer deyişle kendi karşıtını- tanıyan akıldan) başka bir şey değildir.

Hegel'in Tinin Fenomenolojisi adlı eserinin ilk bölümü Bilinç'tir. Hegel bilinci bilginin dolaysız nesnesi olan doğa olarak görür. Yukarıda da belirtildiği gibi her bilinç bir şeyin bilincidir ve bu nedenle bilgi ilk olarak nesnenin dolaysız (doğrudan) yani duyuşal yönde sezilmesidir. Çünkü duyu, nesneden henüz hiçbir şeyi uzaklaştırmamış, tersine onu her şeyin önüne almıştır (Hegel, 1986, s. 74). Fakat burada henüz duyu ile elde edilen tek tek görüntüler herhangi bir anlama sahip değildir. Duyusal verilerin anlamlandırılmaya başlandığı kısım bilincin algı aşaması ya da momentidir. Bu aşamada artık tek tek görünen şeyler birbirinden ayırt edilmeye başlanır. Örneğin siyah ve beyazın farkı net bir biçimde ayırt edilir. Bilincin bu iki aşaması hayvanlarda da mevcuttur. İnsanın ayırt edici bilinci, son aşamada meydana gelir. Bu aşama anlaktır. Anlak (Verstand), bilincin kavram üreten kısmıdır.

‘Anlayışgücünün’ bu bağlamda, İnsanda gerçekten ve özgül olarak insansal olanı belirttiği apaçıktır; çünkü, İnsanı, hayvandan ve eşyadan ayırt eden şey, söylem yetisidir. (Kojève, 2001, s. 125)

Düşünen özne bu aşamada ortaya çıkar. Fakat bu aşama aynı zamanda insanın doğadan ayrıldığı kısımdır. Zira bu aşamada nesne olarak varlıktan, özne olarak bilince geçilmiştir. Kavram üretme ve anlamlandırma düşünme ile mümkün hale geldiğinden ötürü öznenen ayrı bir nesne dolayısıyla da akıldan ayrı bir madde mümkün değildir ki Hegel'e göre gerçek olan

akılsal, akılsal olan gerçektir. Bilinç aşaması bilen öznenin nasıl ortaya çıktığını serimler.

Bilincin son aşamasından itibaren öznenin kendini doğadan ayırma ve kendi kendinin bilincine varma süreci başlar.³ Bu diğer bir deyişle özbilincin sürecidir.

Bilinç özbilinç babında ilk kez tinin mahalline adımını atmıştır. Eşik aşılırken meydana gelen en ciddi kayma, Benin, özne olduğu kadar nesne de olmasıydı. (Adkins, 2020, s.162)

Bu nedenle kendi kendini bilen bilinç, kendi başkasının bilinci olmakla birlikte özbilincin kendi Benini ortaya koyması başkası tarafından tanınması ile mümkündür. Zira kendi Benini ortaya koyan özne, bir başka özne tarafından ilkin nesne olarak algılanmaktadır. Bir başka deyişle Benin tanınması aynı zamanda bu benin -öteki ben tarafından nesne olarak algılanması nedeniyle- doğadan özerkliğinin ya da özgürleşmesinin tanınma, tanınma arzusunun gerçekleşmesidir. Hegel felsefesinde ölüm tam da bu tanınma arzusunun ön koşuludur. Birkaç paragraf önce belirtildiği üzere hakikat karşıtların sentezlenmek üzere karşılıklı olarak birbirlerini gerektirmelerinden hareketle yani diyalektikle gerçekleşmektedir. Ölümün de burada kendi karşıtını –yaşam- gerektirdiği göz önünde bulundurulduğunda ölüme karşılık tanınma arzusuyla yaşam ile özdeşleştirmek yanlış olmayacaktır. Bu verilerden hareketle Hegel'in diyalektiğinin ölüm ile olan ilişkisi daha doğru bir deyişle ona olan bağlılığı artık açıklanabilir. Nitekim Hegel varlıktan bilgiye, sanattan siyasete bütün felsefesinin temelini bu diyalektik üzerine inşa etmiştir.

Ruhtan Tine Ölümün Diyalektiği

Tin (Geist) kavramının ruh ile karıştırılmaması gerektiği daha önce belirtilse de tekrar etmek yararlı olacaktır. Hakikati (doğruluk) diyalektikle açıklayan Hegel; onun karşıtlıkların birliğinden ibaret yani sentez oldu-

³ Fakat burada bilincin kendini tanıması için öncelikle doğaya ihtiyacı olduğunu unutmamak gerekir. Nitekim kendinin ne olduğunu bilmek aynı zamanda ne olmadığını, neyden ayrı olduğunu bilmektir.

ğunu ifade eder. Tez bilinci ifade eden kendinde varlık [yani] doğrudan duyumsanan doğadır. Buna karşılık antitez kendinde ve kendisi için olan özbilindir. Başka bir deyişle kendini doğa ile dolayımılması sonucu bilinci yetkinleşen insanın kendi bilincinin farkındalığıdır. Bu kendilik bilincini insan ancak doğayı olumsuzlayarak elde edebilir. Fakat yalnızca maddesel olan doğayı olumsuzlaması yeterli değildir. Özbilincin yetkinleşebilmesi için kendini aynı zamanda ötekinden (başka bir insandan) diğer bir deyişle kendi başkasından olumsuzlaması gerekir. Zira özbilinç (Ben) aynı zamanda başka kişilerden özerk olarak kendini tanıyabilir. Burada Ben diğer Benleri nesne olarak kavrar. Fakat bu kavrama işi aynı zamanda bir nesneden ya da doğadan hareketle gerçekleştiği için kişi, diğer kişileri (ötekileri) birer nesne olarak –tıpkı doğayı olduğu gibi- kavrar. Bu nedenle öteki; Ben olmayan Bendir. Zira Ben olmayanı kavrayan yine Bendir.

Benin kendi bilincine olan farkındalığı ancak bir başka Ben ya da Ben olmayan Ben tarafından tanınması ile mümkündür. Bu tanınma ötekine kendi varlığını kabul ettirmekle mümkündür. Fakat aynı zamanda öteki de kendi Beninin tanınmasını arzulamaktadır. Bu nedenle tanınma ötekiyle ölesiye girilen bir mücadele sonucu gerçekleşir [yani] “yaşam ve ölüm pahasına yapılan savaşa” dönüşür. Tahmin edileceği üzere her başarılı mücadelenin sonucu bir taraf kazanır, diğer taraf ise kaybeder. Bu ezberi bozan Hegel bir tarafın kazandığını diğer tarafın ise daha çok kazandığını ileri sürer. Ona göre kazanan köle, daha çok kazanan ise efendidir. Köleyi bir doğa suretine getirerek, onun tanınması üzerinden kendi özerkliğini inşa eden efendi, bu özerkliği onu olumsuzlayarak kurar. Efendiye –ölüm korkusundan ötürü- boyun eğen köle ise kendi özerkliğini emeğiyle çalışıp doğayı dönüştürmesi sonucu efendi tarafından tanınarak kurar, [yani] köle de doğayı olumsuzlayarak ya da öldürerek onu kendi benliğinin tanınması amacıyla dönüştürür. Bu anlamda her özbilincin ölüm üzerinden sentezlendiği ve Benliğini inşa ettiği anlaşılabilir. Zira her olumsuzlama Benin kendi başkasını öldürmesidir. Bu noktada efendinin ve kölenin tanınma biçimi arasında elbette ki bir fark olduğu söylenebilir. Köle kendini yalnızca doğa üzerinden özgürleştirebildiği ve kendi bilincini yalnız kendi

tanıyabildiği için öznel bir özgürlüğe sahiptir. Buna karşılık efendi ise kendini yalnız bireysel iradesiyle değil; köle tarafından da kabul edilerek nesnel bir özgürlüğün de sahibi olmuştur. Fakat köle de doğa tarafından ona verilmiş olan unsulardan kendisini arındırarak efendiden bir bakıma daha üstün olduğunu gözler önüne serer. Çünkü efendi doğaya yabancı olmakla birlikte yalnız köle üzerinden tanınmış ve bir anlamda varlığının koşulunu köleye bağlamıştır.

Doğaya karşı çıktığı ve onu olumsuzladığı ölçüde İnsan, Doğanın karşısında ve ondan bağımsızdır; özerktir ve özgürdür. Ve İnsan, doğal Dünyada “yabancı olarak” yaşayarak, Doğaya ve yasalarına karşı çıkarak, yine de Doğa içinde, kendine özgü bir yeni Dünya; tarihsel bir Dünya yaratır ve bu Dünyada kendini “değişikliğe uğratabilir”; verilmiş doğal bir varlık (Anderssein) olmaklığundan tepeden tırnağa farklı bir başka varlık haline gelebilir. (Kojève, 2001, s.118)

Bilindiği üzere tinin Öznel, Nesnel ve Mutlak olmak üzere üç aşaması vardır. Tanınmak ve takdir görmek için yapılan savaşta insanın kendisiyle olan kişisel mücadelesinin, kendisine benzeyen insanlarla olan toplumsal çatışmasının ve doğayla yapılan ekonomik hesaplaşmanın bir bütün haline gelmesi bir yana, özbilincin kendi bireysel iradesiyle özgürleşmesi tinin yalnızca ilk momentidir. İkinci moment olan Nesnel tin bilinçli iradeyle dışavurulmuş kültürel bir gerçekliktir (Orman, 2015, s. 205). Başka bir deyişle özbilinç ya da özgür istem ile ruhun tinselliğe bireysel anlamda dönüşümü nesnel tinde artık toplumsal bir hal alır. Bu nesnellik ise etik ve siyaset alanında inşa edilir. Bunun temel sebebi öznenin kendisini ancak bir topluluk dahilinde idrak edebilmesidir; çünkü ancak bir topluluğa mensup olmakla “sahip olma” gerçekleşir (Adkins, 2020, s. 131). Hegel’e göre sahip olmanın en temel biçimi mülkiyettir ve soyut anlamda hukukun somutlaşması ilk olarak mülkiyette kendini gösterir. Fakat burada sahip olma anlamında özgürlük hala doğaya bağlı yani olumsaldır. Bu nedenle özgürlük biçimseldir. Hegel’e göre öznenin içeriksel yani tinsel özgürlüğünün gerçekleşmesi öznel değil, nesnel alanda ortaya çıkar. Bu da mülkiyetin bir hak olarak toplum içinde nesnelleştirilmesiyle mümkündür. Bu

nesnelleştirmenin bir diğer adı toplumsal sözleşmedir. Rousseau, Locke ve Hobbes'tan hatırlanacağı üzere sözleşme aynı zamanda ahlakın ortaya çıktığı alandır. Hegel de tinin evrenselleşmesinin en başat koşulunun ahlak olduğunu savunur. Başta soyut olan tinin, doğa ile dolayımınarak yani somutla kendini gösterdiği gibi, evrensel anlamda soyut yasa da somut eylemlere dayanan ahlak ile dolayımınarak yetkinleşir.

Ahlak Hegel'de kendi içinde biri Tanrısal, diğeri insansal olmak üzere ikiye ayrılır. Bireysel iradenin toplumsallaşması toplumun en küçük birimi olan ailede kendini gösterir. Ailede tin hala tam olarak nesnel bir doğruluğa ya da hakikate erişmemiştir. Bu nedenle ailenin daha nesnel hali sivil toplumdur. Sivil toplum Hegel'de törellik kavramıyla, toplumsal ve siyasal bakımdan kurumsallaşmış ya da örgütlenmiş ahlak olarak tanımlanır (Orman, 2015, s. 209). Bu anlamda sivil toplum doğal birlik olarak ailenin tikelleştiği ve tek tek ailelerin haklarının bütünsel olarak gözetildiği bir kurumdur. Devlet ise artık tinin nesnelleştiği ve sivil toplumun kaldırarak içerildiği (Aufhebung)⁴hakikat ya da doğruluktur (Orman, 2015, s. 214). Devlette artık tin nesnelleşmiş ve mutlak özgürlüğe kavuşmuştur. Bu kısma kadar elde edilen veriler özetle düzenlenecek olursa özbilinç ile bireysel farkındalığına erişen tinin ahlakın törelliği ile birlikte bu farkındalığını nesnelleştirdiği ve daha yetkin bir özgürlüğe ulaştığı söylenebilir. Nasıl ki başta özne kendini doğayı olumsuzlayarak [yani] kendini doğanın ölümlüyle dolaylayarak inşa ettiyse nesnel anlamda da benliğinin tanınması için olumsal haklarını olumsuzlayacak ve törellikle tanınacaktır. Nesnel anlamda olumsuzlamanın içinde ölümün nasıl bir koşul olduğunun aydınlatılması çalışmanın konusu gereğince önemlidir.

Ahlakın iki biçimine geri dönecek olursa insansal ahlak öznel tinin doğanın ya da tekilin olumsuzlanması üzerinden dolayımınarak nesnel tine geçişini temsil eder. Bu anlamda da evrenselliğin ya da devletin

⁴ Aufhebung, Hegel diyalektiğinin her aşamasında gerçekleşen bir durumdur. Her bir antitez karşıtı olduğu tezi hem kapsar hem de aşar. Aynı biçimde her sentez bir Aufhebung, her tez de bir sentezin Aufhebung edimine uğramış halidir. Örneğin bir fidan tohumu hem ortadan kaldırır hem de kapsar ya da içerir.

ahlakıdır ve öznenin ölümü üzerine temellenir. Tanrısal ahlak ise tekili ve doğanın verilmişliğini temsil etmesi anlamında ailenin ahlakıdır ve insanı tek bir tümel, “ölümlü” olarak ele alan doğanın olumsuzlanmasında temellenir. Hegel *Tinin Fenomenolojisi*’nde bu iki yasayı erkek ve kız kardeş üzerinden örneklendirir. Ona göre ev içerisinde kalan kız kardeş ailenin korunmasını temsil eder ve her bir ferde eşit derecede önem verir. Bu nedenle daha bireysel, özel olan Tanrısal yasayı temsil eder. Erkek kardeş ise evin dışındaki topluma; siyasa ve devlete yani bireyi daha bütünsel anlamda kuşatan evrensele açılması anlamında insansal ahlakın temsildir. Devlet ölümü kendi bekasının tanınması için savaşa üzerinden gerçekleştirir. Savaşa giden erkek kardeş burada devlet bütünlüğünün korunması için feda edilen bireydir. Bu bakımdan insansal ahlakta ölüm, savaşla birlikte tanınmanın temel koşuludur. Ölüye cenaze ve yas törenleri düzenleyen kız kardeş ise doğa içinde sıradanlaşan bu ölümü, törenle tinselleştirir. Bir bakıma doğal ölüme karşı çıkışı temsil eder. Tanrısal ve insansal yasanın her ikisi de doğal ölümden ayrılmak üzere ölümü tinselleştirmesi bakımından uyum içindedirler. Buradan hareketle Devlet ve aile arasındaki uyumun ölüm üzerinden temellendiği anlaşılabılır.

Hegel’de ölümün, özgürleşme serüvenindeki tin üzerindeki diğer bir etkisi de terördür. Terör, Hegel’e göre tanınma uğruna verilen ölüm kalım mücadelesinin bir başka yolu olmakla birlikte tinin en yetkin biçimi olan devlet için gereklidir de. Fransız Devrimi’nden oldukça etkilenen Hegel, terörün bir devrim için gerekli olduğunu savunur. Zira terör de bir tanınma mücadelesidir. Devlet terör içinde doğar. Ona göre ölümün efendiliği terörün içinde kendini gösterir. Yine efendi-köle diyalektiğinden örneklenecek olursa, efendinin efendi olmadan ve aynı şekilde kölenin de köle olmadan önceki tanınma mücadelesi ölüm korkusu yayılarak karşı tarafa boyun eğdirilmesiyle gerçekleştirilir. Bu mücadele sonucunda kazanan terör efendi, diğer taraf ise köle olur ve efendiye boyun eğer. Devletin ölümle dolaşımlanarak mutlak doyuma ulaşması terörün bir sonucudur. Aynı şekilde Hegel, devletin bekası için devamlı karşı bir söylem olarak terörün gerek-

liliğine de vurgu yapar. Zira mutlak doyumun gücü sürekli ölümü yenmesi ile gerçekleşecek ve evrenselliği devamlı tanınacaktır.

Demek ki, bireysel özgürlüğün özü, katıksız ya da “mutlak” halde kendisini ortaya koyan (gösteren) Olumsuzluktur. Ve “katıksız” ya da “mutlak” özgürlüğün, toplumsal düzeyde, gerçek bir Devrimin, yani toplumsal verilmiş varlığı gerçekten olumsuzlayan bir Devrimin ikinci evresinde kendini gerçekleştirdiği zaman, kolektif ve şiddet dolu ölüm ya da “terör” olarak zorunlukla kendini göstermesi, işte bundan ötürüdür. (Kojève, 2001, s. 146)

Hegel son olarak mutlak tinde özgürlüğün tam anlamıyla gerçekleşeceğini savunur. Ona göre mutlak tin, insanın tarihselliği içerisinde kendi bilincinin farkındalığına ulaşması ile mümkündür. Bu tarih bilincidir ki tarih bilinci insanın gelişim aşamasını tamamladığı yerdir. Hegel’e göre bu ancak insanın ölümlü olması ile gerçekleşir. Çünkü ölüm Hegel’e göre değişim; doğal olanın dışına çıkma ve olumsuzlama haline sahip olma demektir. Zira ölümsüzün içerisinde değişim mümkün değildir. Ancak öleceğinin bilincinde olan varlık eyleme geçebilir ve tarihi gerçekleştirebilir. Tarih biliminin en üst kavrama düzeyini temsil ettiğini savunan Hegel, onu dinin de üzerinde bir konuma yerleştirir; çünkü Hegel’e göre din, insanın doğal dünya içerisinde ölümlü olduğunu kabul etmesi ile her ne kadar tarih bilincine yakın olsa da, olumsal olmayan bir “öte dünyada” ölümsüzlüğü içerir. Fakat Hegel’e göre varlık stabil olmadığı için Tanrı –döneminin mevcut hüküm süren Hristiyanlık dininin anladığı anlamda- ölümsüz değil, ölümlüdür. Tam da bu nedenle insanın tümelliği, yani ölümlülüğü dinamizmi beraberinde getirmesi sebebiyle hakiki doğruluktur ve aynı sebepten ötürü de Tanrı’nın kendisidir. Hegel’e göre tinin diyalektiği soyutun somut içerisinde kendini dolayımlayarak kendi bilincinin farkındalığına varmasıdır. Tinin başta ruh halinde maddeden (doğa) yani uyuyan bilincinden kendini dolayımlayarak tine (özbilince) geçişi ve yükselişi Hegel’e göre tarihin Doğu kültürlerinde ortaya çıkıp Batı Devletlerinde yetkinliğe erişmesi de tinin özgürlüğünün göstergesidir. Böylesi üst bir kavrayış biçimi ancak salt akılla mümkün olabileceği için Hegel, tinin bu tarihsel yetkinliğinin salt bilgi [yani] felsefe ile bütünlüklü bir biçimde yansıtılacağını savunur.

Sonuç

Eserlerinde doğrudan ya da dolaylı biçimde ölümden söz eden Hegel’in ölüm kavramı üzerine oluşturulan ikincil kaynaklar diğer kavramları üzerine yazılanlara göre nispeten daha azdır. Fakat felsefesini diyalektik yöntem üzerine inşa eden Hegel’in yaşam derken ölümü, ölüm derken de bir bakıma yaşamın varlığından söz ettiğini anlamak gerekir. Zira ona göre her şey karşıtıyla dolayımlanır, diğer bir deyişle “her şey kaçtığına bağlanır.” Bu anlamda Hegel’in bilinçsiz doğadan yetkin –kavramsal- bilince giden diyalektiği bir bakıma ölümün diyalektiğidir. Aynı şekilde bilinçsiz yaşamdan bilinçli yaşama gitmenin diyalektiğidir. Soyut Mutlak’ın (Tin) kendini kavraması için somut bir yapıya kendisinin karşıtına (doğa) ihtiyacı vardır. Zira Hegel’e göre “ne” olduğunun bilinci aynı zamanda “ne olmadığının” bilincidir. Bu nedenle tinin doğadaki ilk görünüşü ruhtur. Ruh Tinin henüz olgunlaşmamış halini temsil eder. Doğayla kendini dolayımlayan (doğanın olumsuzluğunu olumsuzlayan, onu kendi kavrayışının nesnesi haline getiren) Tin, öncelikle öznel iradesinin farkına varır. Fakat bu yeterli değildir. Zira asıl özgürlük hakikate (doğruluğa) ulaşmaktır. Bunun için Tinin kendini nesnelleştirmesi, başka Tinler tarafından tanınması gerekir. Bunu ancak doğadan topluma geçerek mümkün hale getiren Tinin doğayı olumsuzlaması, aynı zamanda öldürmesi anlamına gelir. Fakat Hegel’de ölüm mutlak bir biçimde ortadan kaldırmak anlamına gelmez. Tin doğanın ölümünü dolayımlayarak (kendinde içererek) yükselir ve herkes tarafından tanındığı son biçimiyle özgürlüğe ulaşır. Bu nedenle Hegel felsefesinde ölüm, tanınma arzusunun dolayısıyla özgürlüğün koşuludur. Nitekim Mutlak ölümün kabullenilmesinden ve ölümsüzlüğün kısıtlayıcılığından –doğanın sonluluğundan- arınılmasının bilincinden başka bir şey değildir. Son olarak Hegel’in varlığı oluş olarak ele alması, hakikatin değişmeyen, verili ve durağan bir yapısı olduğunu savlayan bütün felsefelerin karşısındadır. Zira tarihte süregelen birçok kültür, felsefe ve sanat ölümsüzlük üzerinden temellenmiş ve “nihai kurtuluş” bu ölümsüzlüğü gerçekleştirmekte mümkün kılınmıştır. Fakat Hegel, ölümsüzlüğün oluşu dışladığını ve hakiki doğruluğu yansıtmadığını düşündüğünden ötürü, asıl hakikatin olumsal olan içe-

risinde yani ölüm bilincinde olduğunu savunur. Bu nedenle Hegel'in bütün felsefesi, yalnızca ölüm ile mümkün hale gelen Tarih bilincinden hareketle bir bakıma ölüm- aynı zamanda yaşam- felsefesi olarak okunabilir.

Kaynakça

- Adkins, B. (2000). *Arzu ve Ölüm: Hegel, Heidegger, Deleuze* (A. K. Gülen, Çev.). Ankara: Fol Yayınları.
- Bumin, T. (2013). *Hegel, Bilinç Problemi, Köle-Efendi Diyalektiği, Praksis Felsefesi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Dudley, W. (2008). Ethical Life, Morality, and the Role of Spirit in the Phenomenology of Spirit. D. Moyar & M. Quante (Ed.), *Hegel's Phenomenology of Spirit: A Critical Guide* (ss. 130-149). New York: Cambridge University Press.
- Hegel, G.W.F. (1986). *Tinin Görüngübilimi* (A. Yardımlı, Çev.). İstanbul: İdea Yayınevi.
- Hegel, G.W.F. (1995). *Tarihte Akıl* (Ö. Sözer, Çev.). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Hegel, G.W.F. (2004). *Hukuk Felsefesi'nin Prensipleri* (C. Karakaya, Çev.). İstanbul: Sosyal Yayınları.
- Hegel, G.W.F. (2006). *Tarih Felsefesi* (A. Yardımlı, Çev.). İstanbul: İdea Yayınevi.
- Hegel, G.W.F. (2006). *Tüze Felsefesi* (A. Yardımlı, Çev.). İstanbul: İdea Yayınevi.
- Inwood, M. (1992). *A Hegel Dictionary*. Oxford: Blackwell Publishers.
- Ivan Frolov Yönetiminde Bilimler Akademisi (1997). *Felsefe Sözlüğü* (A. Çalışlar, Çev.). İstanbul: Cem Yayınevi.
- Kojeve, A. (2001). *Hegel Felsefesine Giriş* (S. Hilav, Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Orman, E. (2015). *Hegel'in Mutlak İdealizmi*. İstanbul: Belge Yayınları.
- Stern, R. (2002). *Hegel and the Phenomenology of Spirit*. T. Crane & J. Wolff (Ed.). London: Routledge Philosophy Guidebooks.